

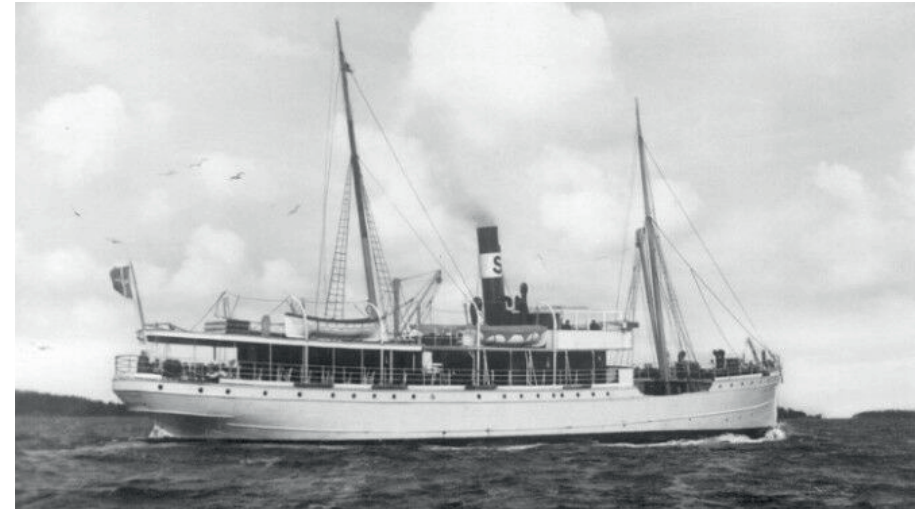
Augusti 1944 – en blivande dansk statsminister stiger iland i Falsterbo i svensk lotsuniform

Lars Grundberg

Klockan 19.00 måndagen den 28 augusti 1944 avseglade Bornholmsångaren *Carl* från sin tilläggsplats vid Havnegade i centrala Köpenhamn. Bland passagerarna fanns en av de ledande danska motståndspolitikerna, socialdemokraten Hans Hedtoft, då 41 år gammal. Han var för tillfället försedd med glasögon och utrustad med falska papper inklusive ett identitetskort utställt i direktör Hugo Hansens namn. Denne uppgavs arbeta i Arbeidernes Bryggeri Stjernen och skulle till Bornholm för att ta upp beställningar på mineralvatten och det ransonerade danska ölet.

Det var nervöst vid avresan. Gestapovakter prickade av passagerarna. Samma procedur ägde rum i hamnarna på Bornholm. Det var till och med så nervöst att den underjordiska danska armén var närvarande med ett kommando gömt i portgångar och dörrsmygar kring Havnegade med dragna kulsprutepistoler under kläderna, beredda att vid behov frita Hed-

Lars Grundberg, f. 1944. Ambassadör, bland annat i Köpenhamn 2005–2010, styrelseledamot i Sjöhistoriska samfundet och Vasamuseets Vänner.

Bornholmsångaren Carl byggdes 1884 på Motala Warf i Norrköping för Ångfartygs AB Linné i Stockholm under namnet Carl von Linné. Det kombinerade passagerar- och lastfartyget seglade fram till 1912 för olika svenska, finska och ryska rederier i Bottenwiken och Bottenhavet. 1913 såldes det till Sveabolaget och gick på olika linjer i hela Östersjöområdet och i Kattegatt. 1938 såldes fartyget till det Östbornholmske Dampskibsselskab i Nexø. Där ändrades namnet till Carl. Det populära fartyget, i folkmun kallat "Hurtig Carl", seglade mellan Bornholm och Köpenhamn under hela andra världskriget och använde Falsterbokanalerna från och med dess invigning 1941. Foto Nexø Museum.

toft med våld. Risken var stor att danska förrädare skulle ange den allmänt kände Hedtoft. För att lugna nerverna tände Hedtoft en cigarett. Listen lyckades och kommandot kunde skingras.

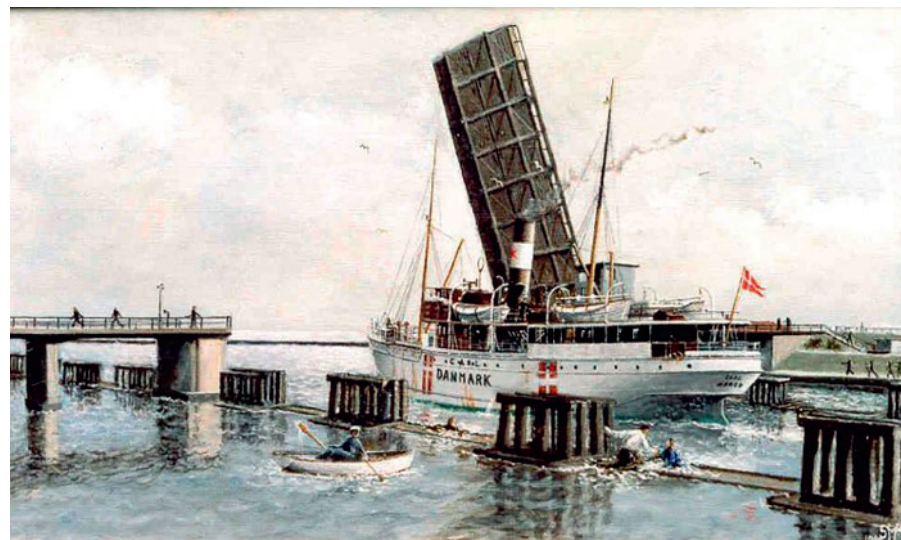
På samma sätt som i Norge befarade man i Danmark att det skulle uppstå våldsamheter vid det väntade tyska sammanbrottet. Man fruktade till och med inbördeskrigsliknande tillstånd. De kommunistiska motståndsmännen var bättre beväpnade än det övriga danska motståndet. Oron var stor att kommunisterna skulle utnyttja det militära maktvakuum som kunde förutses uppstå i samband med en tysk kapitulation, skriver

historikern Alf W Johansson. Det gick även rykten om att de allierade skulle landstiga i Danmark för att sätta in dödsstöten mot Nazityskland norrifrån. Också i detta scenario önskade den demokratiska motståndsrörelsen finnas på plats i Danmark med beväpnad trupp. Minst av allt ville man att Sovjetarmén skulle bita sig fast i Danmark.

Skeppsredare A.P. Møller hade ställt ett lån på två miljoner svenska kronor till förfogande för att betala de 3 000 kulsprutepistoler som motståndsrörelsen beställt från vapenfabriken Husqvarna. Vid ett möte under sommaren 1944 hade bl.a. överbefälhavaren för den underjordiska danska armén, generalen Ebbe Gørtz uppmanat Hedtoft att resa till Stockholm för att påskynda vapeninköpet och för att diskutera den danska brigadens överskeppning till Danmark i händelse av våldsamer i samband med krigets slutskede. Den danska brigaden som var utbildad i Sverige hade 5 000 man medan den norska motsvarigheten bestod av 15 000 man. Att man valde Hedtoft till uppdraget att förhandla med den svenska regeringen berodde på dennes nära och goda förbindelser med socialdemokraterna i den svenska samlingsregeringen, främst med statsminister Per Albin Hansson.

Vädret var gynnsamt denna ljumma augustikväll. Passagerarfärjorna mellan Köpenhamn och Bornholm gick på grund av minriskens längre söderut genom den 1941 färdigställda Falsterbokanalerna. Man ankom till Skanör vid 23-tiden. Svenska tullare och lotsar kom ombord. Proceduren var den att alla passagerare, inklusive de tyska vakterna, fick tillbringa genomfarten av kanalen under däck eller i andra stängda utrymmen, samtliga med ventiler och fönster övertäckta. Kanalen betraktades som militärt område. Denna natt var det inte mindre än tre svenska myndighetspersoner som kom ombord för att övervaka passagen av svenskt territorium. Men en av dem, i lotsuniform, var i själva verket en dansk dubbelgångare till Hedtoft.

Hans Hedtoft alias Hugo Hansen bytte så identitet med den falske lotsen. Riktigt var och hur det gick till har det inte gått att få klarhet i. Den nye Hugo Hansen fortsatte till Bornholm och Hedtoft steg iland i mörkret i svensk lotsuniform. Vad som närmast därefter skedde ges olika versioner i källorna. Hedtofts biografiförfattare Leif Thorsen skriver lakoniskt att "i Malmö stod en militärmaskin klar till omgående flyge ham till Stockholm". Diplomaten Gustaf von Dardels version är mustigare. Hedtoft skul-

s/s Carl passerar Falsterbokanalerna på sydgående. Foto av oljemålning i Nexö Museum. 1948 såldes Carl till rederiet Dalifa i Köpenhamn och byggdes om till renodlat lastfartyg. I oktober samma år, på resa mellan Helsingfors och Göteborg med last av fanér, gick fartyget i hårt väder på grund vid den finska sydkusten och sjönk. Endast en i besättningen, andremaskinisten, överlevde. Övriga 14 fick sätta livet till.

le ha åkt bil direkt från Falsterbo till restaurang Amiralerna i Malmö där han hela natten pokulerade med två gamla vänner, direktören i Folkets Park Harald Lindvall och sedermera landshövdingen Allan Vougt, då chefredaktör på Malmötidningen Arbetet.

von Dardel fortsätter: "Klockan 5 på morgonen startade två militära bombplan från Bulltofta. I det ena planet satt Hedtoft, i det andra Vougt. De landade en och en halv timma senare på Bromma, där en av militärstabernas bilar med nedrullade gardiner körde dem till Vougts villa på Lidingö". Jag är benägen att lita mera på von Dardel i detta stycke. Thorsen ger dock följande stämningsskildring: Väl på Lidingö "gick han ut på klipporna och så vemodigt indrogs över den svenske huvudstad hvor lysene, i modsättning till det mörkelagte København, strålede".

Hans Hedtoft föddes 1903 i Århus i ett enkelt arbetarhem som den yngste av 11 barn. Han kom i tryckerilära och anslöt sig till socialdemokraternas ungdomsrörelse DSU, vars ordförande han var 1927-29. Som folketingsman visade han stor talang för politiska anföranden. Han valdes till partiordförande 1939 men tvingades av den tyska ockupationsmakten att lämna sina politiska uppdrag 1941. Han arbetade sedan i nära samråd med motståndsrörelsen. Han återkom som partiordförande 1945 och blev statsminister 1947. Han avvisade kommunisternas förslag om samarbete och genomdrev Danmarks anslutning till NATO 1949 sedan förhandlingarna om ett skandinaviskt försvarsförbund spruckit. Han var en varm anhängare av nordiskt samarbete och medverkade vid grundandet av Nordiska Rådet 1952. Hans Hedtoft avled 1955 i Stockholm under Rådets 3:e session. På bilden ses han tillsammans med statsminister Tage Erlander vid ett SAS-evenemang. Erlander deltog som statssekreterare i Hedtofts förhandlingar i Stockholm 1944. Foto NTB.

I själva verket hade Hedtoft redan i början av augusti sökt upp von Dardel för att be om hjälp med att resa till Stockholm men utan att vilja ange mer om syftet med resan än att det handlade om förhandlingar med den svenska regeringen om "för Danmark livsviktiga angelägenheter". von Dardel frågade om inte det danska sändebudet i Stockholm borde underrättas. "Du måste svära på att han inte får höra ett ord om saken. Jag reser inte för någon legal dansk myndighet och de måste kunna desavouera mig öppet om det går galet".

Förhandlingarna i Vougts villa pågick nästan oavbrutet under en veckas tid. Vid några tillfällen fördes också Hedtoft till en privat lägenhet i Stockholms centrum för att bespara de upptagna svenska ministrarna resorna ut till Lidingö. Hedtoft träffade statsminister Per Albin Hansson, försvarsminister Per Edvin Sköld, utrikesminister Christian Günther, socialminister Gustav Möller och statssekreteraren i socialdepartementet Tage Erlander, som under Möller var ansvarig bl.a. för såväl polis som säkerhetstjänst och flyktingar. Vidare deltog socialdemokraternas partisekreterare Torsten Nilsson och i vissa av samtalen också generalmajor Kristian Knudtzon, som var chef för den danska brigaden.

Förhandlingarna skedde i hjärtlig atmosfär, men i sak gick det trögt. Inte minst var statsminister Hansson motsträvig. Han påminde i det första mötet med Hedtoft, den 30 augusti, om att Norge var i samma situation som Danmark. Vidare underströk han att regeringen var en samlingsregering. Enligt Thorsen skulle Hansson ha sagt att vissa av representanterna från Bondeförbundet, Folkpartiet och de konservativa "endnu var positivt tyskenlige". Hansson var osäker på om han vågade ta upp frågan öppet i regeringen. Hela arrangemanget med den danska brigaden och de danska örlogsfartyg som flytt till Sverige 1943 hade den uttryckliga förutsättningen att en samlad hemresa med beväpning och utrustning först skulle ske när kriget var slut. Hedtoft blev frustrerad och sade att han inte skulle resa hem "før sagen var i orden". På hans begäran om tillåtelse att tala med de andra svenska ministrarna svarade Hansson att visst, men bara med partikamrater.

Även försvarsminister Sköld spelade ut det norska kortet. "Du Hedtoft, vad i fan ska jag göra när Haakon-folket, om vi uppfyller dina krav, kommer till mig med exakt samma krav?" Hedtoft pekade på skillnaden. Norge

var till skillnad från Danmark erkänt som en allierad och kunde räkna med stöd från England och USA.

En vändpunkt kom i samtalet med utrikesminister Günther. Hedtoft sade att han förstått av diskussionerna med stats- och försvarsministern att mycket skulle bero på Günthers uppfattning. Denne svarade kategoriskt att Sverige inte kunde inta den hållningen att den danska brigaden satt fast i Sverige om det som Hedtoft befarade skulle inträffa i Danmark. "De måste över", sade Günther. Han var noggrann med att man skulle enas om en kod så att man på auktoritativt håll i Stockholm, när koden kom, kunde vara helt säker på att nu skulle manskapet iväg. Koden skulle avtalas mellan Hedtoft och Per Albin Hansson. Man kom sedermera överens om koden: "Hans är allvarligt sjuk".

Mötet med Günther var uppmuntrande för Hedtoft. I ytterligare ett samtal med statsminister Hansson begärde Hedtoft ett ja eller ett nej. Svaret blev att statsministern inte vågade förelägga denna viktiga och farliga sak för beslut i ett samlat regeringsmöte. Men han skulle konferera med kungen, dvs Gustav V, tillika den svenskfödda danska kronprinsessan Ingrid farfar. Därpå skulle han konfidentiellt tala med partiledarna i samlingsregeringen. Om Hedtoft inte hörde mera i saken kunde han räkna med att avtalet skulle hållas, dvs att den danska brigaden skulle skickas iväg om koden kom.

Nästa samtal med försvarsminister Sköld inleddes med ett häftigt gräl angående tillvägagångssättet för att skeppa över brigaden. Ordväxlingen rörde Skölds först presenterade alternativ, nämligen att svenska fartyg skulle segla brigad jämte beväpning till territorialgränsen i Öresund. Där skulle de så avhämtas av danska fartyg. Till sist enades man om ett andra alternativ. Man skulle använda upplagda svenska fartyg, som i förhand var inköpta av Danmark och som i sista stund skulle skifta flagg inför överskeppningen.

Summa summarum: Om kungen sade ja till sin statsminister skulle brigaden avsegla när koden kom och om statsministern sade ja till sin försvarsminister skulle det ske på det avtalade sättet. Hedtoft fick också fart på leveransen av de 3 000 kulsprutepistolerna från Husqvarna. De skulle packas om i Stockholm och uppenbarligen smugglas till Danmark. Hedtoft uppnådde också ett föfte från försvarsministern om leverans av en miljon patroner. Så skedde i början av 1945 ur den svenska arméns egna förråd.

Hedtoft kunde med välförrättat värv förbereda sin återresa till Köpenhamn. von Dardel skriver att den person som övertog Hedtofts falska identitet ombord på *s/s Carl* arresterades när fartyget kom till Rönne. "Vi måste kvarhålla Hedtoft i Höllviken.....i åtta dagar". Man ville vara helt säker på att den arresterade höll absolut tyst gentemot Gestapo. Denna försening vid återresan bekräftas också av Thorsen om än med lite andra detaljer.

Passagerartrafiken till och från Bornholm utnyttjades skickligt av den danska motståndsrörelsen som flyktväg till Sverige, för kurirer och post samt färdväg fram och tillbaka till Sverige för motståndsledarna. *s/s Carls* nattliga passager av Falsterbokanalerna ingick i en underjordisk organisation som fick namnet "Liseruten" där även vapenleveranser till motståndsrörelsen förekom. I Bornholmske Samlinger finns en uppgift om att Gestapo trots misstankar aldrig kunde gripa någon flyktning eller resenär som gick i land i Falsterbo, men att det skulle gå illa för den som hjälpte Hedtoft framgå ovan. Svenska myndigheter såg som synes mellan fingrarna på de danska aktiviteterna. I Bornholmske Samlinger kan vi läsa: "Alt i alt viste det svenske politi og de svenske myndigheter god forståelse for de uneutrale handlinger i det neutrale Sverige".

Åter i Köpenhamn sökte Hedtoft upp von Dardel och meddelade att allt gått bra samt invigde honom i koden "Hans är allvarligt sjuk". Om von Dardel fick begäran av Hedtoft eller någon annan person att omedelbart telegrafera koden till Per Albin Hansson skulle han "under alla omständigheter sörja för att detta besked ofördröjligen nådde Stockholm".

Koden behövde aldrig utnyttjas. Förutom på Bornholm skedde det tyska sammanbrottet i Danmark huvudsakligen i fredliga former. Den danska brigaden sammandrogs i månadskiftet april-maj 1945 till Skåne och de danska örlogsfartyg, som den 29 augusti 1943 flytt till Sverige, avseglade från Karlskrona till Malmö och Helsingborg. Till dem hade även Stora Bältfärjor anslutit sig. Beskedet om kapitulationen kom på aftonen den 4 maj. På morgonen den 5 maj kunde brigaden med vapen och allt skeppas över till Helsingör. Svenska jagare eskorterade de danska fartygen till territorialgränsen. Överskeppningen tog endast en halv dag.

Danmark var fritt igen.

Litteratur

Bornholms Historiske Samfund, *Bornholmske Samlinger*. Bornholm 1976.

Carlgren, Wilhelm M, *Svensk utrikespolitik 1939-1945*. Stockholm 1973.

von Dardel, Gustaf, *Lyckliga Hov – Stormiga År*. Stockholm 1953.

Erlander, Tage, *1940 – 1949*. Stockholm 1973.

Grundberg, Lars, "1943 – när den danska flottan fick asyl i Sverige". *Forum navale* 75.

Johansson, Alf W, *Per Albin och kriget*. Stockholm 1984.

Thorsen, Leif, *Hans Hedtoft – En biografi*. Odense 1998.